

v úvodu je nesprávně interpretován evropský středověk nebo že Schiel nedodrží konsekventně rozlišování mezi třídami a strategickými skupinami, nebo už zmíněné používání Marxovy překonané teorie hodnoty. Namísto toho bych chtěl poukázat na širší použitelnost koncepce strategických skupin.

Přestože teorie strategických skupin byla vyvinuta pro analýzu tvoření tříd ve třetím světě, zdá se mi, že je její modifikovaná verze použitelná, nebo alespoň inspirativní i pro společnosti sovětského typu. Příkladem by mohla být Voslenského Nomenklatura, která je spojením pronikavého popisu sovětské vládnoucí vrstvy s neúspěšným pokusem tuto vrstvu ve smyslu Leninovy definice tříd označit za vládnoucí třídu. Nejde mi o otázku, zda nomenklatura je nebo není třídou, ale o past, kterou připravila definice tříd na základě vlastnictví každému, kdo se pokoušel analy-

zovat společnosti, kde je legální panství rozhodujícím zdrojem přivlastnění.

Čtème-li Voslenského Nomenklaturu (doufám, že se český čtenář brzy dočká jejího vydání) se znalostí teorie strategických skupin, ztrácí na významu např. jeho neúspěšný pokus oddělit nomenklaturu od byrokracie nebo pokus konstituovat pro nomenklaturu jakousi kolektivní formu vlastnictví, ale i pokus o jakousi teorii spiknutí.

Tento závěr platí i pro mnohé jiné teorie společností sovětského typu, v nichž se analýza víceméně věrně drží schémat odvozených ze sociologie západních společností a dochází často k ne zcela přesvědčivým závěrům, jak dokazuje např. diskuse o třídním charakteru Sovětského svazu. Recenze proto měla pomoci vzbudit zájem o nové interpretační modely společnosti, které by pomohly některé problémy vyřešit.

Ivo Bayer

Julie Thompson Klein:
Interdisciplinarity: History, Theory, and Practice

Detroit, Wayne State University Press 1990, 331 s.

Co může čtenář od monografie J. T. Kleinové očekávat, signalizuje název úvodní kapitoly "Problém interdisciplinárního diskursu". Autorka chce totiž pochopit problematiku interdisciplinarity, respektive koncept interdisciplinarity, rozbořením rozmanitých argumentů a odpovídajících vyjadřovacích způsobů, které utvářejí moderní diskurs o interdisciplinaritě. Výchozím materiálem jí byly stovky studií z nejrůznějších výzkumných oblastí (společenské vědy, přírodní vědy) i studie týkající se mnohých společenských aplikací vědy (vzdělávání, zdravotnictví). Autorka však také pracuje se studiemi, v nichž už byla interdisciplinarity analyzována na jistém stupni zobecnění, hlavně se studiemi historickými, sociologickými, ekonomickými, politologickými a filozofickými. Její kniha tak představuje pozoruhodnou syntézu dosavadních poznatků a zkušeností týkajících se interdisciplinarity a jako taková poskytuje užitečný rámec pro další rozvoj výzkumných, vzdělávacích a jiných interdisciplinárních projektů.

Recenzovaná kniha je rozdělena do tří obsáhlých částí: I. *Vymezení interdisciplinarity*, II. *Interdisciplinarity a disciplinarity*, III. *Současný stav interdisciplinarity*. Každá z těchto částí se pak dělí na několik kapitol.

V kapitole "Vývoj interdisciplinarity" autorka nejprve ukazuje, že moderní koncept interdisciplinarity navazuje na některé velmi staré myšlenky, jako je idea jednotné vědy nebo syntézy a integrace vědění (Platón, Aristoteles..., v tomto století např. vídeňský kroužek, marxismus, strukturalismus, obecná teorie systémů). Moderní koncept interdisciplinarity se podle ní utvářel hlavně čtyřmi způsoby: a) cílevědomým navazováním na právě uvedené myšlenky jednoty a syntézy vědění, b) rozvojem specifických programů ve vědě a v oblasti vzdělávání, c) rozšiřováním předmětů tradičních disciplín, d) vznikem určitých interdisciplinárních hnutí. Ačkoli autorka uvádí řadu výzkumných a vzdělávacích projektů po 2. světové válce (i během ní), které by bylo možné označit jako interdisciplinární, dokládá zároveň přesvědčivě, že moderní koncept interdisciplinarity je spojen především s reformami a studentským hnutím v 60. a 70. letech 20. století. Léta 70. a 80. už přinášejí také prohloubenou reflexi problematiky interdisciplinarity, což je

patrné nejen v několika zásadních publikacích, ale i na vzniku dvou profesních organizací: *Association for Intergrative Studies* (AIS) a *International Association for the Study of Interdisciplinarity Research* (INTERSTUDY). Interdisciplinarita se takto postupně disciplinarizuje (k tomu ještě viz dále).

Název kapitoly "Interdisciplinární archipelag" pojímá interdisciplinaritu metaforicky jako řadu rozptýlených ostrovů, odtržených od původního "systému", který sice přivodil jejich vznik, zároveň je však odmítá. Zmapovat toto "interdisciplinární souostroví" je velmi obtížné, neboť pojetí interdisciplinarity kolísá nejen od jednoho státu k druhému, ale často i od instituce k instituci. Jak autorka říká, "interdisciplinarity has a varied geography". V této kapitole zaujme připomenutí pěti zdrojů, z nichž interdisciplinarita vzniká: a) rozvoj vědy (především vzrůstající specializace, která dialekticky vede k průnikům problematiky různých disciplín, a dále snahy vymezit společné momenty disciplín), b) protesty studentů proti umělému rozčleňování světa v jednotlivých disciplínách, c) problémy provozu univerzit ve sféře vědy a administrativy, d) požadavky týkající se získávání kvalifikace v určitých profesích a oborech činnosti (v souvislosti s b) a e)), e) společenské problémy, které nemohou být řešeny v rámci tradičních disciplín (např. výzkum životního prostředí). Podle toho, zda přívrženci interdisciplinarity akcentují zdroj a) nebo zdroje b) - e), se mluví o synoptickém nebo instrumentálním chápání interdisciplinarity. Autorka v této kapitole také ukazuje, že "interdisciplinární ostrovy" jsou různě viditelné - nejviditelnější jsou samozřejmě nepočtené interdisciplinární instituce; dalšími útvary, fóry interdisciplinárních dialogů, jsou už početnější neformální vědecké skupiny ("invisible colleges"), interdisciplinární publikace, konference a samozřejmě každodenní pracovní komunikace ve vědeckých týmech. Autorka zdůrazňuje význam právě této skryté interdisciplinarity; o dnešním ústupu interdisciplinarity hovoří totiž často ti autoři, kteří berou v úvahu jen její nejviditelnější formy.

Převážně definičními problémy se J. T. Kleinová zabývá v kapitole "Interdisciplinární lexikon". Autorka shledala, že interdisciplinarita bývá nejčastěji vymezena jed-

ním z těchto způsobů: a) uvedením příkladu, b) zdůvodněním její existence (uvedením motivů), c) poukázáním na principy interakce příslušných disciplín, d) terminologickou diferenciací - právě tento poslední způsob, tj. vytváření různých terminologických nálepek a jejich hierarchizace v závislosti na stupni integrace příslušných disciplín, byl rozhodující. Autorka konstatuje, že základní a vcelku obecně přijímané je rozlišení mezi interdisciplinaritou a multidisciplinaritou a dále rozlišení mezi interdisciplinaritou a transdisciplinaritou. Multidisciplinaritou se rozumí takový kontakt disciplín, který nemá - na rozdíl od (vlastní) interdisciplinarity - integrační charakter, nýbrž charakter aditivní. Transdisciplinarita na rozdíl od (vlastní) interdisciplinarity představuje už takový stupeň integrace, v níž disciplíny přestávají hrát podstatnou roli (jako příklady transdisciplinárních přístupů bývají uváděny obecná teorie systémů, strukturalismus, marxismus, fenomenologie, sociobiologie). Jak je patrné, interdisciplinarita je střechovým pojmem, nadřazeným pojmům multidisciplinarita, (vlastní) interdisciplinarita a transdisciplinarita. Za zaznamenání nepochybně stojí autorčiny názory, že transdisciplinarita je ve vědecké činnosti velmi řídká a že většina projektů označovaných jako interdisciplinární jsou ve skutečnosti multidisciplinární.

Disciplinarita a na ní operující interdisciplinarita (pojímaná v obecnějším smyslu) patří k základním způsobům existence vědy. Právě vztahu disciplinarity a interdisciplinarity je věnována druhá část recenzované knihy.

V kapitole "Rétorika interdisciplinarity" je hlavní téma této části knihy zpracováno z hlediska vyjadřovacích způsobů diskursu. Autorka ukazuje, že v diskusích o interdisciplinaritě se nejvíce uplatňují metafory, které lze charakterizovat jako geopolitické (viz např. spor o "hranice" nebo "území" disciplín). Základními představovanými sférami, z nichž těží konceptualizace integrativnosti (a příslušné způsoby vyjadřování), jsou obraz stroje a obraz organismu. Mnoho obrazů se také uplatňuje v diskusích o přenosu znalostí z jedné disciplíny do druhé; pro tyto obrazy je typické, že uvedený přenos pojmají jako difúzní a nelineární (např. fyzika a chemie se "rozlévají", respektive "přelévají" do biologie).

O metaforickém charakteru jednoho typu interdisciplinárních aktivit se dovídáme v kapitole "Vypůjčování". Vypůjčování patří k základním druhům interakcí vedoucích k utváření kontaktů mezi disciplínami (vedle řešení komplexních problémů, rostoucí konzistence předmětů a metod a konečně vzniku interdisciplín). K vypůjčování dochází na základě určitých podobností problematiky několika disciplín. Vypůjčují se jednotlivé pojmy, pojmoslovné soustavy, teorie a pomocí těchto vypůjček se odborníci snaží zvládnout problematiku vlastní disciplíny. Na počátku takové interakce vyvstává ovšem otázka, zda lze tyto vypůjčky chápat hned jako analytické nástroje, nebo spíš jako směrovací, či dokonce jen inspirativní metafory. Je proto dobré, že J. T. Kleinová věnuje pozornost také rizikům vypůjčování, i když jiní autoři jdou v tomto ohledu ještě dál (srv. článek J. Schopmana *Negative cross-fertilization*, *Zeitschrift für allgemeine Wissenschaftstheorie*, XVII, 1986, 59-67).

V kapitole "Kritika limitů disciplinarity" se autorka zabývá třemi oblastmi výzkumu, respektive studia ("Ethnic Studies", "Women's Studies", "Area Studies"), které se svou problematikou vymykají tradičnímu disciplinárnímu členění a lze na nich dobře ilustrovat, jak interdisciplinarita může fungovat jako kritika disciplinarity. V této souvislosti připomeňme, že právě "Area Studies" představují jednu z klasičtých forem interdisciplinarity, populární nejen v USA (viz např. "Lateinamerika-Forschung" na experimentální univerzitě v Bielefeldu).

V kapitole "Paradox disciplinarity" autorka poukazuje na komplikovanost vztahů mezi interdisciplinaritou a disciplinaritou. V analyzovaných diskusích lze rozlišit především dva přístupy: první, ne tak častý, s konceptem disciplíny v zásadě nepočítá (viz výše o transdisciplinaritě), druhý, častější a ne tak ambiciózní, koncept disciplíny naopak přímo předpokládá a zvládnutí příslušných disciplín se v něm považuje za východisko úspěšné interdisciplinární práce. Jde však ještě o něco jiného - o disciplinární charakter interdisciplinárních výzkumů (studií, oblastí, polí), jak to naznačuje např. autorčino tvrzení, že "interdisciplinární pole představuje jedinečnou formu specializace". Výklady o vztazích

interdisciplinarity a disciplinarity můžeme tedy shrnout tak, že interdisciplinarita se v některých případech o disciplinaritu nejen opírá, ale dokonce se zase - na vyšší úrovni - formuje jakožto disciplinarita (viz také utváření interdisciplín). Připomeňme si v této souvislosti i svůdný slogan z počátku 70. let, podle něhož "interdisciplína dneška je disciplína zítřka".

V poslední části knihy se J. T. Kleinová zabývá manifestacemi interdisciplinarity ve třech významných oblastech. Tato část knihy je podrobnou ilustrací toho, jak interdisciplinarita působí v aktuálním životě společnosti.

Interdisciplinárním problémově orientovaným výzkumem se rozumí takový výzkum, který je stimulován potřebami společenské praxe a jehož problematika nezapadá do tradičního disciplinárního rastru. Typickými příklady jsou vesmírný projekt Apollo nebo zvyšování produktivity pěstování rýže. J. T. Kleinová se v této kapitole zabývá organizační strukturou a rozvojem takových projektů, utvářením a dynamikou interdisciplinárních týmů, výběrem jejich vedoucích a manažerů. Podobný charakter má kapitola "Interdisciplinární zdravotní péče". Autorka zde ukazuje, jak pojetí zdravotnické péče oprávněné se o globální "bio-psycho-sociální" model vyúsťuje v konkrétní práci interdisciplinárních týmů, jejichž utváření zase vyžaduje specifické vzdělání a výcvik. Posledně zmíněným tématem se zabývá kapitola "Interdisciplinární vzdělávací formy". J. T. Kleinová zde věnuje prostor interdisciplinárním univerzitám (Sussex, Green Bay, Roskilde, Griffith, Tsukuba aj.) a interdisciplinárnímu humanitnímu studiu, s důrazem na situaci v USA.

V závěru knihy, kapitole "Integrační jádro", si nejprve klade otázku, jaké vlastnosti mají interdisciplinární osobnosti a potom jaké jsou základní rysy integračních procesů. Syntetický charakter celé knihy je umocněn častým citováním odborné literatury v poznámkách, ale i tím, že autorka sestavila a promyšleně uspořádala obsáhlou bibliografii převážně anglicky psaných prací s tematikou interdisciplinarit.

Potud k obsahu a charakteru knihy. A nyní ještě několik postřehů. Autorka hned v úvodu mluví o konfúznosti konceptu interdisciplinarit; domnívám se, že této konfúz-

nosti napomáhá abstraktní slovtvorná struktura výrazu *interdisciplinarita*, která umožňuje, že na tento výraz mohou být navěšovány různé významy s různými konotacemi (to se samozřejmě týká i výrazu *disciplinarita*, ba jeho především). Čtenář by se měl minimálně pokoušet diferencovat mezi tím, kdy se o interdisciplinaritě mluví jako o určitém (utvářejícím se) vztahu disciplín a kdy už jako o určitém více či méně emocionálně laděném postoji k tomuto vztahu (často programovém a i ideologicky zabarveném; srov. např. autorčinu formulaci ze s. 36; "the year 1972 was to become a major date in the history of interdisciplinarity"). Tak lze lépe porozumět např. problému interdisciplinarita versus disciplinarita.

Autorčina kniha může fungovat jako podnětný úvod do problematiky interdisciplinarity. Zajme filozofy a sociology vědy, lze ji využít při organizování interdisciplinárního výzkumu i při zavádění nových forem vysokoškolského studia, může najít uplatnění ve zdravotnictví. Je nesnadné říci, kdo je jejím adresátem (v kterém časopise by měla být vlastně recenzována). Problematika interdisciplinarit je tu prezentována jako problematika interdisciplinární, respektive multidisciplinární. Nicméně patrně se někdo také zeptá, co z knihy mohou vyzískat konkrétní vědecké disciplíny (archeologie, sociologie, lingvistika...). Odpověď na tuto otázku interdisciplinárně, nikoli disciplinárně orientovaná autorka sice přímo nedává, ale v její knize je zčásti přítomna implicitně: jednak v obsáhlé, téměř stostránkové výběrové bibliografii, která je uspořádána i podle jednotlivých vědeckých disciplín, jednak ve věcném rejstříku. Bohužel členění bibliografie se nepromítlo v úplnosti do výběru hesel věcného rejstříku (takže např. lingvistika nebo sociologie mají své místo v bibliografii, ne však v rejstříku).

Důkladné studium knihy však bude nepochybně přínosem pracovníkům v každé vědecké disciplíně. Zmíňme se jen letmo o tom, jaké podněty může získat např. lingvista, jehož mateřská disciplína je v knize zmiňována mimo jiné kvůli sociolingvistice, interdisciplinárně přímo podle označení. Právě sociolingvistika může vést k zamyšlení nad charakterem kontaktů dvou různých

disciplín, lingvistiky a sociologie. Za hlubší úvahu stojí také problém, zda by mohl lingvista přesáhnout nejen lingvistické studium jazyka, respektive verbální komunikace, ale i např. jejich sociolingvistické studium a orientovat se na studium transdisciplinární, což by znamenalo větší koncentraci na sám objekt studia s omezením interferencí jednotlivých disciplín. Při četbě kapitoly o rétorice interdisciplinaritě nelze zase nevzpomenout na funkční stylistiku, která - v návaznosti např. na pojem "jazykové stylizace světa" [V. Mathesius] - by se mohla ponořit do analýzy textotvorných determinant majících svůj původ v naší konceptualizaci světa. Takto vypracovaná funkční stylistika by zase nepochybně našla uplatnění při hlubší analýze jednotlivých nelingvistických disciplín. Lingvistika by se také měla věnovat problému utváření interdisciplinárních jazyků a problému navýsost důležitému, totiž možnostem a principům utváření interdisciplinární komunikace. Už z vyjmenování těchto pěti námětů lze vyvodit obecnější závěr, že problematiku interdisciplinaritě nelze redukovat - jak se to mnohdy děje - na problematiku disciplín, respektive pomezí (hraničních) disciplín.

Jak už bylo naznačeno výše, moderní koncept interdisciplinaritě je hodně spjatý s konkrétní společenskou situací v západních zemích. Není proto divu, že ve východní Evropě bylo problémům interdisciplinaritě věnováno méně pozornosti. Odhlédneme-li od integrativní funkce všudypřítomného marxismu, o níž se autorka několikrát zmiňuje (aniž však bere v úvahu politický aspekt této integrace), lze poukázat především na výsledky dosažené v bývalé NDR, kde interdisciplinaritě byla věnována poměrně značná pozornost. U nás stojí za zmínku mezinárodní sborník *Integration of Science and the Systems Approach* (Praha, Academia 1984) a v něm zejména pozoruhodná stať sovětského filozofa S. N. Smirnova *The main forms of interdisciplinary development of modern science*. Právě na ní lze doložit, že ne vše, co v uplynulém dvacetiletí v "marxistickém světě" vzniklo, by mělo být co nejrychleji zapomenuto.

Jiří Nekvapil